

اهمیت تاریخی نشریات محرمانه وزارت خارجه بریتانیا

تنها در سی و اندی سال اخیر است که مورخین به اهمیت آرشیوهای اسناد سیاسی معاصر برای کارهای تحقیقی دیگری سوی تاریخ روابط سیاسی کشورها، پی برده‌اند. اهمیت مکاتبات سیاسی جمهوری ونیز برای مطالعه و بررسی مواردی چون تاریخ انگلستان در ایام حکمرانی خاندان تیودر از مدت‌ها پیش شناخته شده است. ولی این امر که سفارت‌خانه‌ها و نمایندگی‌های دول اروپایی موظف بوده‌اند از اوضاع سیاسی داخلی، جرایم، وضعیت اقتصادی، حال و روز اقلیت‌ها و دیگر مسائل کشورهایی که در آنها حضور داشتند، گزارش تهیه کرده و ارسال دارند و همچنین هر اندازه که آرشیوهای کشورهای مورد نظر ابتدایی‌تر یا غیرقابل دسترس‌تر بوده‌اند نیز گزارش‌های سیاسی مزبور از نقطه نظر بررسی تاریخ آن کشورها اهمیت بیشتری داشته‌اند. تنها در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. یکی از علل این امر [یعنی تاخیر در درک اهمیت آرشیوهای مکاتبات دیپلماتیک] را می‌توان در آن دانست که برای بررسی پیرامون کشورهای اروپایی به آموزش زبان‌های بیشتری نیاز بوده است. برای تعداد اندکی از پژوهشگران تاریخ چین در قرن بیستم، این امر عادی به نظر می‌آید که احتیاج به آگاهی از زبان آلمانی دارند. در حالی که شبکه گسترده کنسولگری‌های آلمان در چین، سطح بالای آموزش‌های کادر سیاسی آلمان، و این تصادف تاریخی که دولت آلمان هیتلری را بر آن داشت که حکومت‌های مناطق شمالی چین را که دست‌نشانده ژاپنی‌ها بودند به رسمیت شناخته و با آنها روابط سیاسی برقرار کند، گزارش‌های سیاسی آلمان‌ها را برای بررسی تاریخ چین در فاصله سال‌های ۱۹۳۶ تا ۱۹۴۵ از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار ساخته است. یکی از نخستین اقدامات دولت اسرائیل پس از تأسیس دولت مزبور، تهیه میکروفیلم‌هایی از بخش مشابهی از اسناد برجای مانده از وزارت امور خارجه امپراتوری آلمان در سال‌های ۱۸۸۰ تا ۱۹۱۴ بود. هر یک از نمایندگی‌های سیاسی آلمان در اروپای شرقی موظف بودند در مورد مسأله یهود، گزارش‌های مرتبسی به مرکز ارسال دارند. در پی نابودی انبوهی از مجامع یهودی و اسنادشان در خلال سیطره نازی‌ها و در اثر جنگ جهانی دوم، تنها گزارش‌های دقیق و رسمی دبیر دوم‌های نمایندگی‌های آلمان در بوخارست یا

صوفیه، بلگراد و... از حال و روز یهودی‌ها برجای مانده است.

آرشیوهای دولت بریتانیا در مقایسه با آرشیوهای دیگر قدرتهای عمده اروپایی کمتر از همه از آسیب‌های جنگ و زمانه صدمه دیده است. آرشیوهای فرانسه در سال ۱۹۴۰ [سقوط فرانسه در برابر ارتش آلمان] به نحو گسترده‌ای نابود شد. در آرشیوها رُم با آن که از کشورهایی که ایتالیا نمایندگی سیاسی در آنها داشته است گزارش‌های خوبی یافت می‌شود ولی نواقص بسیاری نیز دارد. اسناد آلمان در پی اشغال کشور به دست نیروهای متفق [در سال ۱۹۴۵] و ارسال آنها به نقاط مختلف برای در امان ماندن از خطر بمباران‌ها، بر حسب تصادف و پیش‌آمد تقسیم شد. آرشیوهای روسیه تنها به صورت نامرتب باز هستند و آن هم فقط برای پژوهشگران مورد تأیید. تنها آرشیو بریتانیا است که در اثر بمباران‌های جنگ جهانی دوم آسیب ندیده است و در دسترس پژوهشگران قرار دارد و گزارش‌های سیاسی بریتانیا در قرن نوزدهم و سال‌های نخست قرن بیستم جهان را در بر می‌گرفت.

ولی آرشیوهای بریتانیا در میان اسناد مختلف خود، مشابهی را در بردارد که از برخی جهات هیچ یک از دیگر آرشیوهای سایر کشورها به پای آن نمی‌رسند. آن هم نشریات محرمانه وزارت خارجه (Foreign Office Confidential Print) است که حاصل شیوه‌گری است که در دویر دولتی دیگر کشورهای عمده، نمونه مشابه دقیقی نداشته است. این نشریات عبارت از گزارش‌های سیاسی و دیگر اسنادی هستند که از ادوار گوناگونی که در مورد هر کشور متفاوت است، ولی روی هم رفته از سال‌های نخست دهه ۱۸۵۰ شروع می‌شوند، برای استفاده داخلی در دویر دولتی بریتانیا منتشر شده‌اند. این نشریات برای پادشاه یا ملکه، سفارتخانه‌های مهم خارج،

دوایر مهم دولتی رسال می شدند. در مراحل بعدی برخی از اسناد دفتر نخست وزیری و کمیته های فرعی نخست وزیری و کمیته دوقمیه مپراتوری نیز برای بخش و انتشار داخلی به چاپ رسیدند. ولی بین نشریات هیچ گاه به بخشی از نشریات محرمانه وزارت خارجه بدل نگشتند. وزارت امور هندوستان India Office نیز بسیاری از اسناد خود را منتشر می کرد و رشته انتشارات متنوعی نیز از نشریات وزارت امور مستعمرات Colonial Office Print در دست است. ولی نشریات وزارت خارجه نخستین این گونه نشریات و از نقطه نظر تحقیقات تاریخی مهمترین آنها به شمار می آیند.

مراحل نخست نشریات محرمانه وزارت خارجه به متن معاهدات و دیگر اسناد بین المللی، دستور جسات، بیانیه های دولتی، متحدانمال های کنسولی و اسناد مشابه اختصاص دارد. یعنی رشته اسناد عمومی که آسانترین راه ابلاغ آنها به هیأتها و مرکز سیاسی بریتانیا در اقصی نقاط جهان و دوایر وزارتی داخل کشور، چاپ و انتشار آن بوده است. در مورد چگونگی شروع این رشته انتشارات و یاد آن که چه کسی شیوه شماره مسلسل نهادن را بر آنها بسته کرد، اسناد قابل توجهی بر جای نمانده است. دکتر نوهریس مین Lo Hui-Min در کتاب «اسناد محرمانه وزارت خارجه درباره چین و کشورهای مجاور آن ۱۹۴۰-۱۸۴۰» که مهمترین بررسی موجود در این زمینه است چنین اظهار می دارد که سنت انتشار این اسناد در واکنش دستگاه محدود وزارت خارجه بریتانیا در سال های بعد از سقوط ناپلئون، به حجم فزاینده مبادلات دیپلماتیک بازمی گردد و سیستم شماره گذاری و طبقه بندی آنها را نیز ادوارد هرتزلت Edward Hertslot - دوم شخص و بزرگترین چهره خاندان هرتزلت که مقام کتابداری وزارت خارجه را بر عهده داشتند - بنا نهاد. وظیفه ای که تا اصلاحات سال های دهه ۱۹۶۰ با وظایف خزانه دار اسناد یکی بود.

نشریات محرمانه از ۱ تا ۲۰۰۰۰۰ والی آخر شماره خورده اند. هنگامی که مجموعه اسنادی فرمان انتشار می یافت آخرین شماره موجود را دریافت می کرد. یک شماره واحد انتشار می تواند یک برگ سند، یا مجموعه ای چون یک کتاب آبی، یا مجموعه ای معادل ۵۰۰ برگ سند را که دوره ای شش ماهه تحت عنوانی چون «اسناد دیگری درباره روسیه،

بخش پنجم، ژانویه ۱۹۲۲ - ژوئن ۱۹۲۲» را در برگیرد. در برخی موارد تمام اسناد منتشر شده شماره ای دریافت نمی کردند. برخی اوقات دو سندی که هم زمان فرمان انتشار می یافتند، از یک شماره برخوردار می شدند. گاهی اوقات نیز حتی می توان سه سند را ملاحظه کرد که یک شماره واحد دارند. در بسیاری از این دو سند در پی شماره اش نقش ستاره ای به دنبال دارد و یا در مواردی که سه سند در کار است، دو ستاره در پی شماره مشابه سند سوم. با توجه به این امر تا کنون میسر نبوده است که به تحقیق معین شود آیا هر یک از مجموعه نشریات محرمانه ای که بر جای مانده است کل نشریات منتشر شده را در خود دارند یا خیر.

اکثر این مجموعه ها به صورت مجلداتی بر حسب کشور، منطقه یا موضوع مورد بحث، گردآوری شده اند مانند بخش عمده مجموعه ای که در کد (از شماره ۴۰۱ F.O. به بعد) در اداره اسناد عمومی Public Record Office بریتانیا نگهداری می شود. هنگامی که وزارت خارجه بریتانیا برای تهیه مقدمات تحویل آرشیوهاش به اداره اسناد عمومی با ضرورت کاهش حجم انبوه اسنادش روبرو شد، بسیاری از این مجموعه ها امحاء گردید. تنها دو مجموعه تقریباً کامل حفظ شد. یکی از آنها در اداره اسناد عمومی و دیگری در کتابخانه امور خارجه و کشورهای مشترک المنافع نگهداری می شود. پنج مجموعه ناقص دیگر نیز از این رشته نشریات محرمانه موجود است. یکی از کاملترین آنها در کتابخانه ملی استرالیا در کانبرا نگهداری می شود. این مجموعه تا سال ۱۹۲۱ را به خوبی

در برمی گیرد. ولی درباره تحولات سال های بعد اسنادی ندارد. دومین مجموعه [از این مجموعه ناقص پنجگانه] در کتابخانه دانشگاه کمبریج است. این مجموعه تا سال ۱۹۱۴ با نسیبه کامل است، ولی بسیاری از مراحل سال های بعدی آن ناقص است. سومین مجموعه که فقط سال های ۱۹۲۰ - ۱۹۱۴ (شماره های انتشار ۱۲/۰۰۰ - ۱۰/۶۰۱) را در برمی گیرد نیز در کتابخانه ملی اسکاتلند است. مجموعه چهارم که از سایر مجموعه ها نیز ناقصتر است در کتابخانه موزه بریتانیا نگهداری می شود. مجموعه پنجم نیز که در اداره اسناد عمومی نگهداری می شود، صرفاً مجموعه ای است بر حسب شماره ها، که اسناد شماره های ۱ تا ۱۰/۶۰۰، یعنی از سال ۱۸۲۹ تا ۱۹۱۴ را برمی گیرد.

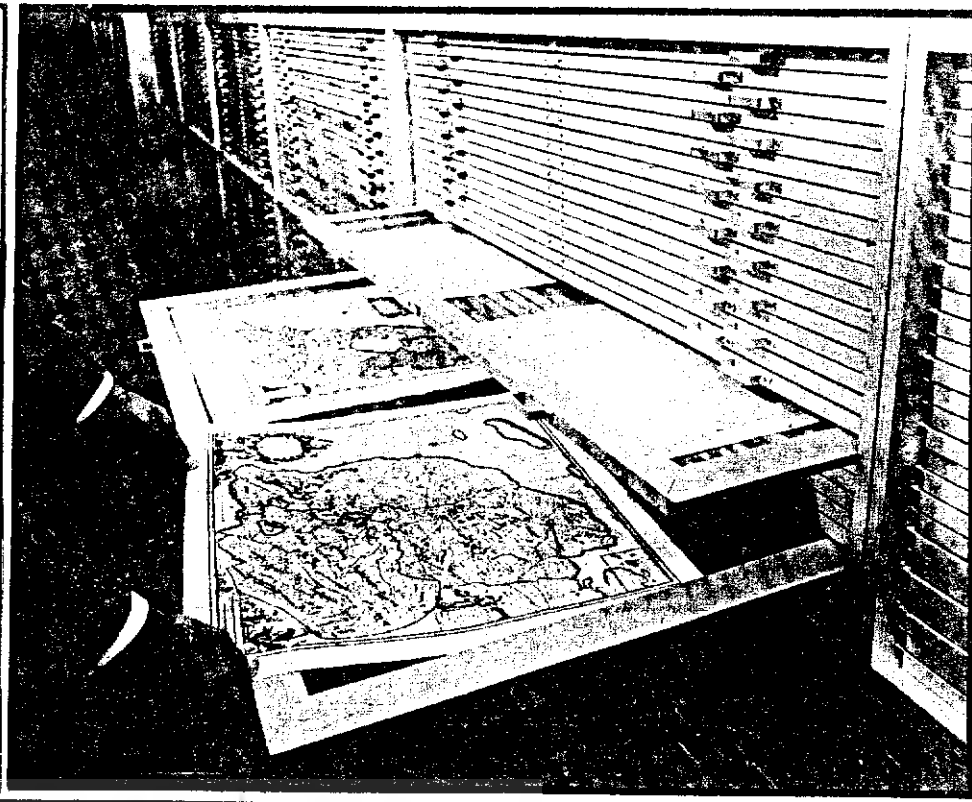
تصمیم گیری در مورد انتشار اسناد معمولاً تصمیمی سیاسی بوده است؛ یعنی در سطوح ارشد دوایر سیاسی وزارت خارجه اتخاذ می شده است. وظیفه اجرای این تصمیم بر عهده کتابخانه بوده است. این نوع تصمیم گیری ها به کزات سلسله اسنادی را در برمی گرفتند که از دوایر سوی وزارت خارجه یا نمایندگی های سیاسی خارج ارسال شده بودند. هنگامی که فرمان انتشار سندی صادر می شد، این که به چه افراد یا دوایر نیز می بایست ارسال شوند ذکر می شد. از ۱۹۰۶ به بعد نشریات محرمانه به دو بخش ذیل تقسیم شدند:

الف - اسناد کلی

ب - اسنادی که برای سهولت انتشار با آنها برای دوایر خاص دولتی و یا نمایندگی های خارج منتشر می شدند.

یافت هر از گاهی یادداشت های آینده نگرانه ای نیز از سایر دوایر دولتی چون وزارت امور هندوستان یا وزارت جنگ همراه آنان است. اسنادی نیز در مورد اصلاح وزارت خارجه، دستورالعمل هایی از بخش تجارت ماوراءالبحار به مقامات کنسولی خارج، تجدید سازماندهی شیوه های طبقه بندی نگهداری اسناد و دگرگونی های مشابهی در شیوه های اداری به چشم می خورد. رشته انتشارات «کشوری»، «منطقه ای» چون ایران، آمریکای شمالی و غیره که در پی بروز جنگ در ۱۹۱۴ از انتشار باز ایستاده بودند. از نومنتشر شدند. سلسله انتشارات جدیدی چون مجموعه «امور شرق» که مناطق تحت سطة عثمانی در سال های پیش از ۱۹۱۴ و شبه جزیره عربستان را در برمی گرفت نیز آغاز شدند. یکی از آخرین و عجیب ترین مجموعه های که در این دوره منتشر شد، «پرونده» هایی از اسناد بود همراه با یادداشت های ضمیمه که تمامی از اداره شمال

Northern Department صادر شده بودند. هر یک از این پرونده ها دو تا ده یا حتی بیشتر تلگراف را در برمی گرفت. یادداشتی متضمن خلاصه مطالب هر یک از پرونده ها و یادداشت های نظریه مقامات ذی ربط درباره این اسناد که حتی گاهی شامل یادداشت های شخص لرد کرزن وزیر خارجه وقت می شد نیز همراه با این پرونده ها منتشر شد. بین مجموعه صرفاً به تحولات سال های ۲۱-۱۹۱۹ و پرونده های «اداره شمال» محدود می شود. تعداد کثیری از این تلگراف ها از هیأت های اعزامی وزارت جنگ که اکثراً مرکب از فرمان ارتش بودند و برای نظارت بر امور روس های سفید، فنلاندی ها، بالت ها، صرب ها، قفقازی ها و دیگر نیروهای غیر بلشویک درگیر جنگهای داخلی روسیه یا درگیری های سال های بعد از انقلاب در امتداد مرزهای امپراتوری روسیه اعزام شده بودند، و اصل شده است. برخی از یادداشت های رسمی ضمیمه این «پرونده» ها حکایت از آن دارد که انتشار چنین نشریاتی به علت اهمیت خاصی است که لرد کرزن برای آتیه مدقق تحت سیطره امپراتوری روسیه قائل بود. برخی دیگر نیز بیانگر آن می باشند که تحت نظر قرار دادن «جنگ شخصی» چرچیل بر ضد بلشویک ها به نحو فزاینده ای مورد توجه و باعث برانگیختن خصومت لرد کرزن و مقامات تحت فرمان او شد

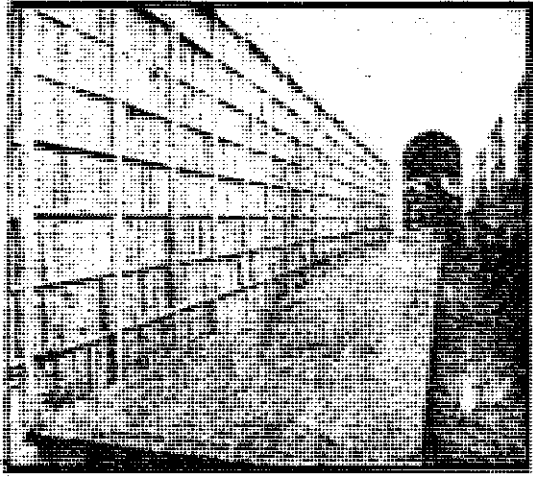
محاصره اقتصادی، لیست سیاه و دیگر موارد مشابه. [۳] موضوع جداگانه ای که صرفاً تحت عنوان «جنگ» منتشر شد. [۴] گزارش های مربوط به تعداد معدودی از کشورهای جهان که خارج از حوزه جنگ جهانی ماندند و نشریات محرمانه در مورد آنها کمافی السابق منتشر شد (تعداد معدودی سال ۱۹۱۴ را پشت سر گذاشته ولی در سالهای ۱۹۱۵ یا ۱۹۱۶ آنها نیز از انتشار باز ایستادند). [۵] و بالاخره اسناد فراوانی که برای یا توسط بخش اطلاعات سیاسی Political Intelligence Department وزارت خارجه در زمان جنگ تهیه شده بود.

در اواخر جنگ با استقرار هیأت نمایندگی امپراتوری بریتانیا در پاریس به صورت نوعی پیش قراول وزارت خارجه، و تحولاتی که به دخالت بریتانیا و متفقین در جنگ های داخلی روسیه پس از انقلاب ۱۹۱۷ منجر شد، چهار مقوله کاملاً متفاوت دیگر جانشین پنج مقوله فوق الذکر شد. اسناد و نوشته های هیأت نمایندگی امپراتوری بریتانیا به کنفرانس صلح پاریس و اسناد دبیرخانه کنفرانس جایگزین صورت جلسات کمیته محاصره اقتصادی و کمیته های مشابه آن شد. گزارش های بخش اطلاعات سیاسی در مورد اوضاع آلمان و روسیه و دیگر کشورها همراه با توصیه هایی برای اتخاذ خط مشی هایی در این زمینه ها کماکان ادامه

بخش نخست، اسنادی را در برمی گرفت که جالب بوده و اهمیت واقعی داشتند. این اسناد خود نیز به دو مقوله A و B طبقه بندی می شدند. اسناد این بخش به شخص پادشاه یا ملکه و ولیعهد و همچنین وزاری که وزیر امور خارجه معین می کرد ارسال می شد.

همین طور برای معاونین وزارت خارجه و روسای دوایر بخش دیپلماتیک آن نیز ارسال می شد. علاوه بر آن تمام سفارتخانه ها و نمایندگی های بریتانیا در خارج که می توانستند مراسلات دیپلماتیک را از مجاری مطمئنی دریافت دارند نیز این نشریات محرمانه را دریافت می داشتند. نشریات مقوله دوم، تنها برای دوایر و نمایندگی هایی ارسال می شد که نسبت به موضوع مزبور ذی علاقه بودند و انتشار عمومی نمی یافت.

در خلال سال های ۱۸-۱۹۱۴ جنگ جهانی اول، روند انتشار مستمر و منظم نشریات محرمانه مختل شد. رشته انتشارات ایام جنگ پنج مقوله کاملاً مجزا را تشکیل می دهد: [۱] اسناد عمومی، دستور جلسات و غیره که به مدتی چون گمرکات چین، مالیه مراکش و دیگر موارد مشابه که در سال های پیش از جنگ تحت نظارت مشترک قدرتهای جهانی قرار گرفته بود و در سال های جنگ نیز بر جای مانده بود. [۲] صورت جلسات کمیته های مهمی درباره قاجاق،

البته نشریات محرمانه وزارت خارجه تمام اسناد به حتی تمام اسناد خود دویر سیاسی وزارت خارجه را نیز در برنسی گیرد.

این نشریات محرمانه به استنادی پرونده‌های «دایره شمال» که در سال‌های ۱۹۳۱-۱۹۱۹ منتشر شدند به ندرت یادداشت‌های ضمیمه هر یک از اسناد را که در سطح مختلف تصمیم‌گیری به آنها الصاق می‌شد، در بردارند. ترتیب انتشار اسناد معمولاً بر این منوال بود: هنگامی که سندی که تصمیم به انتشار آن اتخاذ شده بود از دفتر وزارت تخانه برای رییس یکی از دویر ذی ربط ارسال می‌شد، مشرتابه آن سند را پیش از آن که برای ابراز نظر نهیه پیش نویس پاسخ به قسمت‌های دیگر ارسال گردد، برای انتشار می‌فرستاد. در اسناد منتشر شده پیش‌نویس‌های چندانی ملاحظه نمی‌شود تنها پیش‌نویس‌هایی آمده‌اند که به دلایلی خاصی دستور انتشارشان صادر شده است. از سوی دیگر در برخی موارد پیش‌نویس منتشر شده تنها نسخه برجای مانده از سند مزبور است. چرا که اصل سند در نظرد «وجین» کردنش که در سال‌های میان دو جنگ و بعد آن در کرب بود از میان رفته است. یعنی در ایامی که روند وجین کردن اسناد برای کاهش حجم فزاینده آرشیو و تحت کنترل درآوردن اسناد نگهداری شده پیش از تحویل به اداره اسناد عمومی، هنوز نظام معینی نیافته و به عهده مقاماتی واگذار نشده بود که از رشدیت و قدرت تشخیص لازم جهت ایفای این وظیفه به نحوی مسئولانه برخوردار باشند. این سلسله نشریات به همان اندازه که از نقطه نظر بیان جو حاکم بر وزارت خارجه و نحوه تصمیم‌گیری‌ها کم‌رنگ می‌باشند از نظر توصیفی که از کشورها و پایتخت‌ها و دولت‌هایی که نمایندگی‌های سیاسی بریتانیا در آنها حضور داشته‌اند ارائه می‌دهند جامع و جالب توجه می‌باشند.

[...] بخش قابل توجهی از اسناد وزارت خارجه بریتانیا تاکنون منتشر شده است. مجموعه‌هایی چون سلسله نشریات کتاب آبی که از سوی وزارت خارجه به پارلمان بریتانیا ارائه شد و قرنهای نوزدهم و بیستم را در بر می‌گرفت؛ دو مجموعه بزرگ تاریخی درباره دو جنگ جهانی، یعنی اسناد بریتانیا درباره ریشه‌های جنگ، به ویرایش جی. پی. گوچ G.P.Gooch و اچ. وی. تمپرلی H.V.Temperley و چهار مجموعه اسناد

حال عت و نگیزه انتشار این «پرونده» ها هرچه بود به محض آن که عقب‌نشینی نیروهای بریتانیایی از مناطق تحت سيطرة امپراتوری روسیه، کم‌شده و «کمسیون» های تشکیل شده در کشورهای بالکانک به سفارت تبدیل گردیدند. نشر آنها نیز متوقف شد.

تا بدین سال ۱۹۲۱ این مقوله‌های گوزگون اسناد تقریباً به صورت کامل و لاقص به شکل مجموعه‌های مجزا، ناپدید شدند و انتشار اسناد به صورت پیش از سال ۱۹۱۴ و در قالب مجموعه‌هایی بر حسب «کشور» و «موضوع» از سر گرفته شد. هم‌چنان که دویر مسئول امور مناصق مرکزی، جنوبی و جنوب شرقی، روابی وزارت خارجه بریتانیا به صورت مستمری از نقطه نظر حوزه مسئولیت خویش نیاز دگرگونی‌هایی می‌شدند این دگرگونی مستمر و مداوم در شکل و ترکیب نشریات محرمانه وزارت خارجه منعکس شده است. سرآغاز جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۳۹ به دگرگونی‌های بیشتری میدان داد. ولی در حال حاضر [۱۹۸۳] نشریات محرمانه وزارت خارجه از سال ۱۹۳۹ به بعد در دسترس پژوهشگران قرار نگرفته‌اند. از این رو در باب تغییرات بعدی نمی‌توان سخن گفت. [...] برخی از رشته نشریات سال‌های میان دو جنگ جهانی اول و دوم، مضب قابل توجهی در بر نداشتند.

روابط خارجی بریتانیا ۱۹۳۹-۱۹۱۹: اسناد بریتانیا و دول خارجی و دیگر مجموعه‌های اسناد پارلمانی. [...] با این حال بخش‌های مهمی از فعالیت‌های دیپلماتیک بریتانیا نیز وجود دارند که اسناد آنها در هیچ یک از مجموعه‌های مزبور منتشر نشده است. بویژه اسنادی که در زمان جنگ جهانی اول منتشر شدند و همچنین اسناد هیأت نمایندگی امپراتوری بریتانیا در کنفرانس صلح پاریس. [...] بخش‌های مهم دیگری نیز از فعالیت‌های دیپلماتیک مستقل بریتانیا چون امور خورماتنه، آمریکای لاتین، آفریقا و غیره نیز در کار بوده‌اند که از سوی ویراستاران مجموعه‌های دولتی و رسمی اسناد مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

این مقاله ترجمه مقدمه‌ای است که کنت بورن و کمرون وات از دانشگاه اقتصاد لندن در سال ۱۹۸۳ بر مجموعه ذیل نگاشته‌اند:

British Documents on Foreign Affairs
General Editors Kenneth Bourne and
D.Cameron Watt, University Publications
of America.

